

УДК 002.55:346

О.В. БАКЛАН, кандидат юридичних наук, доцент
кафедра теорії, історії та конституційного права Українського
державного університету фінансів та міжнародної торгівлі

ПРАВОВЕ ТА ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Анотація. *Щодо ознак, класифікації, принципів управління та державного регулювання підприємництва.*

Аннотация. *О признаках, классификации, принципах управления и государственной регуляции предпринимательства.*

Summary *On features, classification, principals of management and government control of business undertakings.*

Ключові слова. Принципи управління, державне регулювання, підприємницька діяльність.

Питанням класифікації принципів управління, державного управління (регулювання) в різних сферах та галузях суспільного життя певною мірою приділяли увагу філософи, теоретики права, державознавці, економісти, соціологи, дослідники деяких інших фундаментальних та галузевих наук.

Особливо слід підкреслити внесок у розробку даної проблеми таких провідних учених, як К.В. Арановський, В.Б. Авер'янов, В.Г. Атаманчук, Ю.П. Битяк, М. Вебер, І.П. Голосніченко, Г. Емерсон, К. Кіллен, В.І. Кноррінг, Ю.М. Козлов, В.К. Колпаков, В.Ф. Опришко, Г.Х. Попов, О.П. Рябченко, Н.О. Саніахметова, В.М. Селіванов, В.Ф. Сіренко, Ф.У. Тейлор, Ю.О. Тихоміров, М.М. Тищенко, А. Файоль, Р.М. Фалмер, Є.С. Фролов, В.В. Цветков, В.М. Шаповал, Ю.С. Шемшученко та інші автори.

Метою статті є аналіз поняття та класифікації принципів управління, державного управління (регулювання), в тому числі і принципів підприємницької діяльності.

Звертаючись до розгляду поняття “принцип” державного регулювання підприємництва, будемо дотримуватися наступної послідовності – досліджувати поняття “принцип”, “принцип управління”, “принцип державного управління”, “принцип державного регулювання”.

Термін “принцип” походить від латинського слова “*principium*”, що означає основні, найзагальніші, вихідні положення, засоби, правила, що визначають природу і соціальну сутність явища, його спрямованість і суттєві властивості [1, с. 17]. Як висловлюється А. Файоль, будь-яке правило, адміністративний засіб, що зміцнює соціальне утворення або полегшує його здійснення, займає своє місце серед принципів [2, с. 24].

Принцип – це специфічне поняття, в якому містяться не стільки сама закономірність, відношення, взаємозв'язок, скільки наше знання про них. Принцип є фіксацією результатів наукового пізнання зі всіма наслідками, що витікають звідси, – стверджує Г.В. Атаманчук [3, с. 262].

Дослідники-філологи тлумачать поняття “принцип” в трьох значеннях:

- по-перше, як основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії ідеологічного напрямку;
- по-друге, як особливість, покладена в основу створення будь-чого, спосіб створення або здійснення чогось (правило, покладене в основу діяльності будь-якої організації, товариства);

• по-третє, переконання, норма, правило, яким керується будь-хто у житті, поведінці [4, с. 1125].

Як на наш погляд, слід відмітити те, що всі наведені тлумачення є вдалимими та можуть бути в подальшому використані в наукових дослідженнях.

Одною із перших спроб упорядкування принципів управління була спроба французького інженера та дослідника проблем управління А. Файоля, який в основу запропонованої системи управління поклав адміністративну доктрину. Виходячи з неї А. Файоль визначив чотирнадцять принципів управління, які, на його думку, придатні для всіх без винятку сфер адміністративної діяльності. Це: 1) поділ праці; 2) повноваження і відповідальність; 3) дисципліна; 4) єдиноначальність; 5) єдність керівництва; 6) підпорядкування особистих інтересів загальному; 7) винагорода; 8) централізація; 9) ієрархія (скалярний ланцюг); 10) порядок; 11) справедливість; 12) стабільність штату; 13) ініціатива; 14) корпоративний дух [5].

Принципи державного управління – важлива категорія управлінської науки, одна з її основ. Принципи як поняття теорії відображають сутність і реальність процесів державного управління, підпорядковуючись певним законам. Вони, на думку Г.В. Щекина, – специфічне поняття, зміст якого є не стільки сама закономірність, відносини, взаємозв’язок, скільки наше знання про них. Принципи являють результат узагальнення людьми об’єктивно чинних законів і закономірностей, притаманних їм загальних рис, характерних фактів і ознак, які стають загальним началом їх діяльності [6, с. 368].

Аналогічно висловлюється Г.В. Атаманчук, визначаючи принцип державного управління як закономірність, відношення або взаємозв’язок суспільно-політичної природи й інших груп елементів державного управління (системи онтологічних елементів), що знаходить власне вираження у вигляді певного наукового положення, переважно закріпленого правом і застосованого в теоретичній і практичній діяльності людей по управлінню [3, с. 265].

Г.В. Атаманчук дуже влучно зазначає, що в проблемі принципів державного управління можна виділити три взаємопов’язаних і взаємообумовлених аспекти, а саме:

• онтологічний, що розкриває генезис принципів, їх взаємозв’язок з природою, сутністю, місцем та роллю тих закономірностей, відносин, взаємозв’язків, які вони відображають;

• гносеологічний, пов’язаний з аналізом характеру принципів, мовою, логікою і структурою їх адекватної наукової інтерпретації;

• методологічний, який показує роль принципів у теоретичній і практичній діяльності людей у сфері державного управління, їх значення як інструмента перетворення державно-управлінських явищ, умови і способи їх дієвого застосування в управлінській практиці [3, с. 263].

Розвиваючи погляди Г.В. Атаманчука, О.П. Рябченко підкреслює, що принцип державного управління розглядають як закономірність, як відносини або взаємозв’язок суспільно-політичної природи та інших груп елементів державного управління, що виражено у вигляді певного наукового положення, закріпленого правом. Принцип застосовується у теоретичній та практичній діяльності людей по управлінню.

Отже, за цим визначенням, доцільне виділення таких ознак державного управління: закономірність, існування відносин та взаємозв’язок. Таким чином, державне управління розглядається як закономірність і, у той же час, воно виступає як відносини або взаємозв’язки. Виникає питання щодо доцільності такого тримірного уявлення про державне управління, кожний з боків якого існує відокремлено одне від одного. Крім того, невраховане те, що основу принципів становить діалектичний закон розвитку.

Тому принципом державного управління можна назвати об’єктивні, універсальні, необхідні закономірності взаємовідносин між суб’єктом та об’єктом управління, причому характер взаємовідносин змінюється відповідно до змін форм державного устрою. Звідси О.П. Рябченко визначає що, принцип державного управління економікою це об’єктивні, універсальні, необхідні закономірності взаємовідносин між керівним суб’єктом державного управління економікою та структурними елементами економіки, причому взаємовідносини мають характер, відповідний до діючої форми державного устрою [7, с. 30-32].

У науковій літературі, присвяченій проблематиці загальних засад управління, існує велика кількість підходів до систематизації принципів управління. Так, наприклад, Н.Р. Нижник визначає такі групи принципів:

- суспільно-політичні, які відображають та розкривають соціальну природу державного управління, його детермінованість і обумовленість суспільством. Систему цих принципів характеризують: демократизм, законність, об’єктивність, гласність;
- культури управління, що синтезовані на основі функціональної та організаційної структур державного управління. До цих принципів відносяться: функціональність; диференціація та фіксування функцій шляхом видання правових норм; сумісність функцій; їх концентрація; необхідність (стосовно управлінських об’єктів); комбінування функцій; відповідність функцій потребам і запитам управлінських об’єктів [8, с. 162-163].

Російські дослідники пропонують таку класифікацію принципів управління:

- загальні принципи, до яких відносять принципи системності, об’єктивності, саморегулювання, зворотного зв’язку, оптимальності, інформаційної достатності, демократизму, гласності, змагальності, стимулювання;
- часткові принципи – принципи, що застосовуються у різних підсистемах чи суспільних сферах (економічній, соціально-політичній, духовній), і принципи, що застосовуються при аналізі різних суспільних явищ, організацій, інститутів;
- організаційно-технологічні принципи – єдиноначальності, поєднання державного, регіонального і місцевого управління, конкретності, поділу праці, скалярний принцип, принцип ієрархії, єдності розпорядництва, єдиноначал, делегування повноважень, діапазону повноважень [9, с. 166-187].

Відома російська дослідниця Ц. Ямпольська визначила такі групи принципів державного управління, як: організаційно-політичні, організаційно-технічні принципи побудови апарату управління, організаційно-технічні принципи діяльності апарату управління [10, с. 67-68].

Н. Нижник і О. Машков запропонували таку систематизацію принципів державного управління: 1) суспільно-політичні принципи; 2) структурні принципи; 3) принципи державно-управлінської діяльності [11, с. 56-58].

Грунтовний, як на наш погляд, аналіз проблеми виділення та систематизації принципів управління зроблений Г.В. Атаманчуком, який визначив такі види принципів державного управління:

- 1) суспільно-політичні принципи, які сформульовані в результаті пізнання соціальної природи державного управління, загальних закономірностей і основних особливостей його розвитку;
- 2) функціонально-структурні принципи, які абстраговані за допомогою дослідження взаємодій компонентів суб’єкта і об’єктів державного управління і які розкривають закономірності структури державно-управлінських дій;
- 3) організаційно-структурні принципи, що відображають характер, закономірності і специфіку організаційної структури державного управління (головним чином системи

його органів), є відправними моментами при її формуванні і вдосконаленні, а також при організації державно-управлінського впливу;

4) принципи державно-управлінської діяльності, які розкривають закономірності, відносини і взаємозв'язки методів, форм і стадій управлінської діяльності державних органів при формуванні і реалізації управлінських функцій і підтримці власної життєздатності [3, с. 262-283]

Як бачимо, щодо класифікації управлінської діяльності думки вчених в чомусь схожі, а в чомусь можна побачити певні розбіжності.

Чинне законодавство України визначає загальні принципи господарювання та безпосередньо принципи підприємницької діяльності.

До загальних принципів господарювання відносяться:

- забезпечення економічної багатоманітності та рівний захист державою усіх суб'єктів господарювання;

- свобода підприємницької діяльності у межах, визначених законом;

- вільний рух капіталів, товарів та послуг на території України;

- обмеження державного регулювання економічних процесів у зв'язку з необхідністю забезпечення соціальної спрямованості економіки, добросовісної конкуренції у підприємстві, екологічного захисту населення, захисту прав споживачів та безпеки суспільства і держави;

- захист національного товаровиробника;

- заборона незаконного втручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у господарські відносини [12, ст. 6].

Безпосередньо принципами підприємницької діяльності законодавець визначає:

- вільний вибір підприємцем видів підприємницької діяльності;

- самостійне формування підприємцем програми діяльності, вибору постачальників і споживачів продукції, що виробляється, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежено законом, встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону;

- вільний найм підприємцем працівників;

- комерційний розрахунок та власний комерційний ризик;

- вільне розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом;

- самостійне здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності, використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд [12, ст. 44].

На нашу думку, якщо загальні принципи господарювання носять загальний характер та охоплюють різнопланові засади здійснення господарської діяльності, то принципи підприємницької діяльності, які на сьогодні визначаються законодавцем, базуються на засадах, які характеризують, лише вільну волю органу управління підприємством або внутрішнє, психічне ставлення підприємця (власника підприємства) до здійснення ним конкретної дії (бездіяльності) щодо: вільного вибору підприємцем видів підприємницької діяльності; вільного найму підприємцем працівників; вільного розпорядження прибутком та інших подібних дій.

Використана література

1. Колодій А.М. Принципи права України : монографія / А.М. Колодій. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 208 с.
2. Файоль А. Общее промышленное управление / А. Файоль. – М., 1923. – 250 с.

3. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления : курс лекций / Г.В. Атаманчук. – [3-е изд., доп.]. – М. : Изд-во ОМЕГА-Л, 2005. – 584 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови : [укладач і гол. ред. В.Т. Бусел]. – К.-Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2007. – 1736 с.
5. Файоль А. Учение об управлении. Научная организация труда и управление ; под ред. А.И. Щербаня / А. Файоль. – М. : Экономика, 1966. – С. 362.
6. Щекин Г.В. Социальная теория и кадровая политика : монография / Щекин Г.В. – К. : МАУП, 2000. – 576 с.
7. Рябченко О.П. Державне управління економікою України (адміністративно-правовий аспект) : дис... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Олена Петрівна Рябченко. – Х., 2000. – 466 с.
8. Реформування державного управління в Україні: проблеми і перспективи / [наук. кер. В. В. Цветков]. – К. : Оріяни, 1998. – 364 с.
9. Общая теория управления : [науч. рук. Г.В. Атаманчук]. – М. : 1994. – 610 с.
10. Ямпольская Ц.А. Научные основы государственного управления в СССР / Ц.А. Ямпольская. – М. : Наука, 1968. – 440 с.
11. Нижник Н. Системний підхід в організації державного управління : навч. посібник / Н. Нижник, О. Машков ; за заг. ред. Н. Нижник. – К. : Вид-во УАДУ, 1998. – 160 с.
12. Господарський кодекс України : Закон України (за станом на 01.12.2008 р.). – К. : Парламентське видавництво, 2008. – 192 с.

~~~~~ * * * ~~~~~